

Infrastruktura migracyjna w Polsce i jej wielowymiarowość na przykładzie filipińskiego vloga YouTube¹

OLGA WANICKA²

ORCID: 0000-0001-9597-2635

Uniwersytet Warszawski

Abstrakt

Migracja zarobkowa na świecie coraz częściej odbywa się dzięki pomocy nieoficjalnych pośredników, którzy odgrywają znaczącą rolę wewnątrz zróżnicowanej infrastruktury migracyjnej. Rosnąca niepewność jutra wywołana konfliktami, kryzysami ekonomicznymi, czy pandemią, sprawiły, że migranci coraz częściej szukają zatrudnienia przez Internet, gdzie mikroinfluencerzy stają się aktywnymi pomocnikami, udzielającymi porad osobom poszukującym pracy za granicą. W ostatnich latach takimi aktywnymi pośrednikami w Internecie stali się filipińscy migranci zarobkowi. Migranckie vlogi stają się integralnym elementem wielowymiarowej infrastruktury migracyjnej, ułatwiając transnarodowe pośrednictwo pracy i eksponując problemy związane z koniecznością poruszania się po infrastrukturalnych wymiarach dla podstawowych użytkowników infrastruktury – migrantów.

Celem artykułu jest zilustrowanie wielowymiarowości infrastruktury migracyjnej na przykładzie funkcjonowania vloga YouTube. Mimo prób liberalizacji sposobów zarządzania migracją, np. poprzez możliwości szukania zatrudnienia przez Internet, nie doprowadziły one do rozwinięcia samych zdolności migracyjnych jednostek. Migranci muszą współcześnie nawigować przez dodatkowe elementy infrastruktury (vlogi) jak również spotykają się z rosnącą biurokracją samego procesu, co należy uznać za przykład infrastrukturalnej inwolucji (Xiang i Lindquist 2014).

Tekst prezentuje wyniki jakościowej analizy treści komentarzy zamieszczanych pod video filipińskiej vlogerki mieszkającej w Polsce, która na YouTube udziela porad osobom zainteresowanym zatrudnieniem. Wyniki analizy ilustrują wielowymiarowość infrastruktury migracyjnej na przykładzie vloga oraz dowodzą inwolucji infrastrukturalnej wynikającej z rosnącej złożoności potrzeb komentatorów.

Słowa kluczowe: infrastruktura migracyjna, Filipińscy migranci zarobkowi, vlog YouTube, pośrednictwo pracy, infrastrukturalna inwolucja

¹ Niniejszy artykuł powstał w ramach projektu badawczego: „Włączenie Polski do globalnej sieci pośrednictwa pracy: Przypadek filipińskich migrantów pracowniczych” dzięki dofinansowaniu Narodowego Centrum Nauki (2019/35/O/HS6/02329).

² Kontakt: o.wanicka@uw.edu.pl

Migration Infrastructure in Poland and its Multidimensionality – the Filipino YouTube Vlog Case

International labor migration is increasingly facilitated by unofficial intermediaries who play a significant role within the diverse migration infrastructure. Growing uncertainty about the future caused by conflicts, economic crises, or pandemics has led migrants to increasingly seek employment through the Internet, where micro-influencers become active assistants, providing advice to those seeking work abroad. In recent years, Overseas Filipino Workers have become such active online intermediaries. Migrant vlogs have become an integral part of the multidimensional migration infrastructure, facilitating transnational labor intermediation and exposing issues related to navigating infrastructural dimensions for basic infrastructure users – migrants.

The article aims to illustrate the multidimensionality of migration infrastructure through the example of the YouTube vlog. Despite attempts to liberalize migration management methods, such as through the possibility of seeking employment online, they have not led to the development of migrants' migratory capacities. Nowadays, migrants – the basic infrastructure users – have to navigate through additional elements of infrastructure (vlogs) as well as face growing bureaucratization of the process itself, which should be considered an example of infrastructural involution (Xiang and Lindquist 2014).

The paper presents the results of a qualitative content analysis of the comments posted under the video of a Filipina vlogger living in Poland, who provides advice on her YouTube channel to people interested in employment. The results illustrate the multidimensionality of migration infrastructure on the example of a vlog and prove the infrastructural involution resulting from the growing complexity of commentators' needs.

Keywords: migration infrastructure, Overseas Filipino Workers, YouTube vlog, job placement, infrastructural involution

Wprowadzenie

W 1993 roku Bruce Lindquist, pisał, że: „Zagraniczna praca kontraktowa lub praca za granicą przez określony czas stała się główną cechą migracji międzynarodowej z Filipin w ciągu ostatnich dwudziestu lat” (1993: 75). Mimo iż badacz odnosił się do sytuacji sprzed kilkudziesięciu lat, dziś nadal filipińską migrację zarobkową w większości charakteryzuje nastawienie na podjęcie zatrudnienia czasowego w krajach docelowych. Współcześnie badacze migracji coraz częściej skupiają się na badaniu infrastruktury, która umożliwia i warunkuje migracje (Kindler i Szulecka 2022; Matuszczyk i in. 2022; Sigona i in. 2021; Lin i in. 2017; Xiang i Lindquist 2014), w której szczególną i znaczącą rolę odgrywają pośrednicy.

Ekspansja i mnogość nowych form pośrednictwa w migracjach związana była również z wybuchem w 2020 r. pandemii COVID-19, która w dużej mierze przeniosła część naszego życia w różnych wymiarach w sferę online (Andrejuk 2022; Xiang i in. 2022: 18; 20). Obecnie elementy pośrednictwa migracyjnego możemy odnaleźć na platformach takich jak Facebook, Portal X, Tik-Tok, czy YouTube, któremu poświęcam szczególną uwagę w artykule. Głównymi aktorami zaangażowanymi w organizowanie pracy za granicą oprócz nieoficjalnych pośredników i oficjalnych agencji są również

migranci, którzy w Internecie za pomocą różnych strategii angażują się w pośredniczenie w zatrudnieniu. Literatura na ich temat, a przede wszystkim na temat migrantów mikro-influencerów³ (do których zaliczam filipińskich vlogerów w Polsce), stale rośnie w odniesieniu do głównego nurtu komunikacji w kontekście etnografii cyfrowej (Abidin i Brown 2019; Hjorth i in. 2017; Madianou i Miller 2013). Głębsze przyjrzenie się ich funkcjonowaniu na kanałach YouTube pozwala na zaprezentowanie, w jaki sposób wideo blogi [vlogi] ilustrują działanie różnych wymiarów współczesnej infrastruktury migracyjnej. Infrastrukturę migracyjną należy utożsamiać z technologiami, instytucjami i innymi podmiotami, które są wzajemnie powiązane i które ułatwiają oraz warunkują przepływy migracyjne (Xiang i Lindquist 2014). Analizuję vlog jako część tak rozumianej infrastruktury.

Celem artykułu jest pokazanie wielowymiarowości infrastruktury migracyjnej (Xiang i Lindquist 2014) na przykładzie funkcjonowania vloga YouTube. Tekst stanowi wycinek szerszych badań prowadzonych w ramach pracy nad rozprawą doktorską poświęconą współczesnym formom pośrednictwa pracy charakterystycznych dla filipińskiej migracji zarobkowej. Pytania badawcze, na które szukam odpowiedzi w artykule, dotyczą tego, czy treść filipińskich vlogów odpowiada na potrzeby migrantów poszukujących w Polsce zatrudnienia (czy podaż i popyt są zbieżne) (Lee i Abidin 2022: 545).

Filipińska aktywność przejawia się w dużej mierze w przestrzeni internetowej, za pomocą której migranci nie tylko kontaktują się z rodzinami i utrzymują ponadnarodowe sieci pośrednictwa (Fresnoza-Flot 2022: 36–37; Madianou 2017: 103–105; Patzer 2017: 120–121), ale tworzą także własne kanały lifestylowe⁴. Filipińska społeczność w Polsce rośnie. Zaangażowanych jest w nią coraz więcej podmiotów aktywnych online. Ta aktywność kompleksowo obrazuje rozwarstwienie infrastruktury migracyjnej i pojawiające się w jej obrębie nowe elementy, jak działalność nielicencjonowanych lokalnych pośredników zgrabnie poruszających się między różnymi wymiarami infrastruktury. To oni dostarczają migrantów nie do dużych, ale lokalnych firm rekrutacyjnych i często zajmują się innymi kluczowymi kwestiami (przygotowanie dokumentacji, rozmowy z rodziną, czy dostarczanie migrantów do agencji oficjalnych) charakterystycznych dla typowych pośredników (Xiang i Lindquist 2014: 140; Lindquist 2012: 70–72). Społeczność filipińska w Polsce dopiero się tworzy, co pozwala uchwycić tę infrastrukturę na bardzo wczesnym etapie. Rozwój samej infrastruktury odbiera wielu migrantom możliwość sprawnego poruszania się po jej wymiarach samodzielnie, wymuszając konieczność korzystania z pomocy nowych aktorów. Coraz częściej taką rolę odgrywają filipińscy mikro-influencerzy, którzy na swoich kanałach YouTube pomagają łatwiej odnaleźć się migrantom, ale jednocześnie stają się jeszcze jednym elementem

³ Użytkownik Internetu, którego twórczość (np. kanał na YouTube) śledzona jest przez minimum 1000 do 100 000 osób, zob. Zhang i Zhao 2020: 555.

⁴ Kanał dotyczący promowania określonego stylu życia, najczęściej przedstawiający życie codzienne twórcy.

infrastruktury migracyjnej, z którym dodatkowy kontakt staje się potrzebny lub nawet konieczny. Ich działalność postrzegam jako przykład inwolucji infrastrukturalnej. W artykule pokazuję, że migracja Filipińczyków do Polski i korzystanie z pomocy vlogerów odzwierciedla inwolucję infrastrukturalną, właśnie poprzez rosnące skomplikowanie infrastruktury migracyjnej mimo wysiłków podejmowanych w celu jej uproszczenia.

1. Koncepcja infrastruktury migracyjnej

Według antropologów Biao Xiang i Johana Lindquista (2014) rozbudowa infrastruktury migracyjnej nie stworzyła, ani nie rozwinęła nowych zdolności migracyjnych stanowiących cechę/kapitał przypisywaną jednostkom. Opierając się na wcześniejszej koncepcji *inwolucji rolniczej* Cliforda Geertza (1963), autorzy nazwali to zjawisko *inwolucją infrastrukturalną* (Xiang i Lindquist 2014: 124). Mówiąc o inwolucji, rozumieli ją jako pewną regresję świata w czasie widoczną pomimo nieuniknionego postępu. O ile migracja miała stawać się procesem coraz bardziej dostępnym i nieskomplikowanym, odchodzącym od biurokratyzacji czy kontroli (np. przez państwo lub przez inne formy nadzoru) – paradoksalnie stała się jeszcze bardziej zawiła i trudniejsza, a bezpośredni kontakt migranta z pracodawcą – znacznie utrudniony.

Infrastruktura migracyjna w porównaniu z przemysłem migracyjnym⁵ (Baas 2020; Wee i in. 2020; Cranston i in. 2018; McCollum i Findlay 2018; Žabko i in. 2018; Gammeltoft-Hansen i Nyberg Sørensen 2013; Hernández-León 2013), również popularną dziś koncepcją, uwzględnia przede wszystkim fakt, że pośrednicy migracyjni nie tylko sprzedają możliwości, ale muszą również współpracować z różnymi elementami infrastruktury (np. udzielać niezbędnych informacji migrantom, nie zawsze osiągając dzięki temu zyski w postaci finansowej; Xiang i Lindquist 2014: 133). W tym przypadku procesów migracyjnych nie można utożsamiać wyłącznie z biznesem czy też z przemysłem.

Koncepcja infrastruktury migracyjnej zawiera w sobie elementy wcześniejszych projektów dotyczących migracji (w tym przemysłu migracyjnego)⁶, ale wnosi też dodatkową wartość, wiążącą się z możliwością przedstawienia na jej tle wielowymiarowości migracji, jak również rosnącego skomplikowania samego procesu, co zostanie rozwinęte dalej. Xiang i Lindquist (2014), wyróżnili pięć wymiarów infrastruktury migracyjnej, które ściśle ze sobą korespondują:

- 1) *społeczny* (sieci)
- 2) *komercyjny* (pośrednicy),

⁵ Sformułowanie *migration industry* można tłumaczyć po polsku zarówno jako „przemysł”, jak i „branżę” migracyjną. W tekście używam tych sformułowań zamiennie.

⁶ O wielowymiarowości infrastruktury na innych przykładach, np. delegowania pracowników, pisali ostatnio również inni polscy badacze, zob. Matuszczyk i in. 2022.

- 3) *regulacyjny* (aparatus państwa, procedury dokumentacji, licencjonowania czy szkolenia),
- 4) *humanitarny* (organizacje międzynarodowe i pozarządowe),
- 5) *technologiczny* (transport i komunikacja) (124).

Wymiar społeczny infrastruktury jest możliwy do zbadania przede wszystkim dzięki analizie istniejących i podtrzymywanych transnarodowych sieci kontaktów i oraz tego jak służą one migracji. Wymiar komercyjny ilustruje działalność wszelkich pośredników komercyjnych oficjalnych i nieoficjalnych, którzy wyłonili się ze względu na rosnącą liberalizację przepisów państwowych odnośnie przekraczania granicy i do których wiele zadań zostało oddelegowanych (Xiang i Lindquist 2014: 137). Następnie wymiar regulacyjny infrastruktury, według Xiang i Lindquista (2014) wiąże się ściśle z pojęciem, którego autorem był inny badacz – Gregory Feldman jakim jest tzw. aparat migracyjny [*migration apparatus*], utożsamianym z: instytucjami, politykami i dyskursami, których celem jest uczynienie z migracji „statystycznego obiektu polityki”. Wymiar humanitarny infrastruktury miał podkreślać rozwijającą się współpracę w publicznym rzecznictwie pomiędzy organizacjami rządowymi, a pozarządowymi w nagłaśnianiu ryzyka związanego z podjęciem migracji, przede wszystkim przez publikację informacji o nadużyciach w mediach. Wreszcie wymiar technologiczny infrastruktury miał przejawiać się w rozwiązaniach technologiczno-informacyjnych i komunikacyjnych stanowiący element obowiązkowy migracji każdego rodzaju. Xiang i Lindquist podkreślali, że powstanie infrastruktury technologicznej powodowane było rozbudową wszystkich wcześniej wymienionych wymiarów, a sam jej rozwój następował w sposób do nich równoległy. Autorzy koncepcji ostrzegali jednak, że powstanie infrastruktury technologicznej mogło funkcjonować jako tzw. obusieczny miecz – z jednej strony wzmacniać możliwości i pozycję migrantów (którym łatwiej poszukiwać zatrudnienia przez Internet), z drugiej – utrudniać samą mobilność (związaną z koniecznością przejścia przez coraz bardziej skomplikowane systemy kontroli granicznej). Mimo odrębnych zadań i logiki działania, wszystkie wymiary infrastruktury migracyjnej muszą ze sobą ściśle współpracować (2014: 124). Działanie każdego z nich na przykładzie vloga YouTube zostanie omówione w części artykułu prezentującej wyniki badania.

2. Filipińska migracja zarobkowa do Polski

Mimo iż na większą skalę Filipińczycy pojawili się w Polsce stosunkowo niedawno, ich liczba – zwłaszcza wśród migrantów zarobkowych – w ostatnich latach osiągnęła znaczący wzrost. Ilustrują to dane dotyczące wydawanych migrantom zezwoleń na pracę w danym roku, zbierane przez Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej [MRiPS]⁷.

⁷ Według MRiPS w 2018 r. – wydano 2676 zezwoleń na pracę dla obywateli Filipin w Polsce, w 2021 r. już 13 279, podczas gdy w 2022 r. – 22 557 [data dostępu: 10.07.2023].

Filipińscy migranci zarobkowi przyjeżdżają do Polski coraz częściej⁸ po wcześniejszym pobycie w krajach Bliskiego Wschodu, takich jak Arabia Saudyjska, Bahrajn, Kuwejt, czy przede wszystkim Zjednoczone Emiraty Arabskie [ZEA] niż jak dotychczas – przez bezpośredni wyjazd z Filipin. Filipiński przykład jest szczególny ze względu na istnienie specjalnej agencji rządowej, tzw. Filipińskiej Administracji Zatrudnienia Zagranicznego [Philippines Overseas Employment Administration – POEA]⁹, która została utworzona w 1982 r. w celu kontrolowania firm i agencji ułatwiających zatrudnianie filipińskich pracowników zagranicznych [Overseas Filipino Workers – OFWs] i mająca na celu przede wszystkim ochronę ich praw pracowniczych w krajach docelowych (POEA, 2023; Iredale, 2005: 7). W kontekście międzynarodowej migracji zarobkowej z Filipin do Europy kluczowe znaczenia miała także *Ustawa o pracownikach migrujących i zamorskich z 1995 r.*, która została uchwalona po doniesieniach o rosnącej liczbie nadużyć wobec filipińskich pracowników domowych na Bliskim Wschodzie i w innych krajach Azji¹⁰. Jej celem było usystematyzowanie i zinstytucjonalizowanie migracji filipińskich pracowników.

Filipińska siła robocza i rosnące na nią zapotrzebowanie wiąże się przede wszystkim z sytuacją wewnątrz kraju, której globalizująca się gospodarka charakteryzuje się nie tylko niestabilną sytuacją polityczną (Hacbang i Jusay 2007: 112), ale także dużym bezrobociem, a tym samym rosnącym ubóstwem mieszkańców Filipin (Lindquist 1993: 75). Niełatwa sytuacja ekonomiczna napędzona została również poprzez przedłużającą się kwarantannę związaną z wybuchem pandemii COVID-19, w wyniku której Filipińczycy w kraju zaczęli się borykać z jeszcze poważniejszymi problemami finansowymi (World Bank 2021: 23–24, 32; Kay i Pastor 2020: 1). Międzynarodowa Organizacja ds. Migracji (International Organization for Migration – IOM) sygnalizowała, że sytuacja pandemiczna na Filipinach dodatkowo pogorszyła istniejące bezrobocie (w 2021 r. odnotowano je jako rekordowo wysokie na poziomie 10,3%) z powodu dużej liczby powracających pracowników filipińskich do kraju (IOM 2021: 21). Nie dziwi zatem, że filipińska gospodarka kładzie ogromny nacisk na wysyłanie własnej siły roboczej za granicę, co traktowane jest jako remedium mające uzdrowić sytuację w samym kraju (World Bank 2021: 45; Nadeau 2008: 102), zwłaszcza że wiele rodzin na Filipinach funkcjonuje głównie dzięki otrzymywanym od krewnych

⁸ Wskazują na to wstępne wyniki badań prowadzonych wśród migrantów filipińskich w ramach projektu „Włączenie Polski do globalnej sieci pośrednictwa pracy: Przypadek filipińskich migrantów pracowniczych”.

⁹ W 2022 r. powołano filipiński Departament Pracowników Migrujących [Department of Migrant Workers – DMW], który stał się odpowiedzialny za ochronę praw i promowanie dobrobytu filipińskich pracowników zagranicznych i ich rodzin, przejmując część obowiązków POEA, zob. DMW, *About-DMW*, <https://www.dmw.gov.ph/about-dmw> [data dostępu: 13.07.2023].

¹⁰ Jednym z powodów uchwalenia dokumentu była egzekucja Flory Ramos Contemplacion, filipińskiej pomocy domowej w Singapurze. Flor Contemplacion stała się symbolem nieludzkiego traktowania i niewystraszającej ochrony własnych pracowników zagranicznych przez Filipiny. Państwo nie było w stanie uchronić jej przed śmiercią i doprowadzić do sprawiedliwego osądzenia ze względu na odmowę ekstradycji przez Singapur, zob. Guevarra 2010: 35 – 36; Høghsholm 2007: 6.

i znanych z zagranicy przekazów pieniężnych (World Bank 2021: 27; IOM 2021: 22–24; Ortiga 2020: 3–4). Poszukiwanie zatrudnienia za granicą odbywa się za pomocą różnych metod. Jednym z ważniejszych sposobów stało się korzystanie z pomocy agencji pośrednictwa, które cechuje filipińską migrację zarobkową zwłaszcza na Bliski Wschód i do Europy, a współcześnie również do Polski (Yea 2015: 262; Lindquist 1993: 82–83). W Europie filipińscy migranci zarobkowi znajdują pracę w różnych sektorach (Hacbang i Jusay 2007). Wśród najczęściej wykonywanych zawodów wymienić można stanowisko: pracownika domowego, pokojówki, pielęgniarki (również w ramach innych zawodów ochrony zdrowia), au pair, marynarza czy pracownika platform wiertniczych. W Polsce Filipińczycy są zatrudnieni w sektorze finansowym, spożywczym czy rolniczym (De Guzman i Garcia, 2018). Obecnie możemy również spotkać ich jako osoby pracujące w przemyśle, przetwórstwie, transporcie (lokalnym i międzynarodowym), jako pracowników fizycznych (w gospodarstwach, na budowach, ale też np. w salonach masażu), wykonujących pracę umysłową (np. nauczycieli języka angielskiego, asystentów nauczyciela w szkołach i przedszkolach) czy przedsiębiorców. Katalog nie jest zamknięty. Społeczność filipińska w Polsce coraz częściej tworzy własne instytucje stające się nowymi elementami infrastruktury migracyjnej. Przykładem są: Grupy na Facebooku: ogólnopolskie (*Pinoys workers in Poland*) i lokalne (*Filipinos in Szczecin*), wspólnoty religijne (*Antonian Institute* przy kościele Rogacjonistów w Warszawie), blogi (*Pinoys in Poland*), filipińskie sklepy (*Produktong Pinoy sa BAHAY NI KUYA* w Poznaniu i *Pinoy Shop* w Szczecinie) i restauracje (*Mary's Pinoy Resturant. Kuchnia filipińska i azjatycka* w Warszawie). W ostatnich latach popularne stały się zawody Filipińskiej Ligii Koszykówki (*PWB Warsaw Poland*) zrzeszającej drużyny filipińskie z różnych części Polski czy vlogi YouTube, tworzone przez filipińskich mikro-influencerów, których dotyczy niniejszy artykuł.

2.1. Filipińska vlogosfera w Polsce

Filipińczycy spędzają w Internecie sporą część swojego życia¹¹. Migranci zarobkowi używają go przede wszystkim w celu kontaktowania się rodzinami pozostawionymi na Filipinach (Madianou i Miller 2013). Współcześnie coraz częściej decydują się również wykorzystywać inne dostępne formy medialne, które umożliwiają osobistą ekspresję w celach innych niż wyłącznie podtrzymywanie więzi z bliskimi. Migranci w przestrzeni online są aktywni na różnych platformach (Facebook, Platforma X, Tik-Tok, Kumu¹² czy np. YouTube), również po to, żeby propagować swoje poglądy,

¹¹ W 2022 roku Filipińczycy spędzali średnio 10 godzin i 56 minut dziennie w Internecie, najczęściej na YouTube; zob. Licsi, 2022.

¹² Aplikacja, której nazwa podchodzi od wyrażenia „Kumusta” oznaczającego w języku Tagalog: „jak się masz?” zrzeszająca filipińską społeczność transmisji na żywo (zarówno twórców, jak i odbiorców), z której chętnie korzystają zarówno Filipińczycy mieszkający za granicą, jak i w kraju pochodzenia; zob. Ichimura, 2020.

wiedzę (np. na temat życia za granicą; Jayadeva, 2023), twórczość, czy nawet pośredniczyć w pozyskiwaniu zatrudnienia za granicą (Wanicka, 2023). W ciągu ostatnich kilku lat w Polsce wśród migranckich mikro-influencerów znacząco wybijać zaczęli się filipińscy autorzy vlogów na kanałach YouTube.

Aktywność na YouTube może przybierać różne formy, o czym świadczy rosnąca wciąż literatura na ten temat (Lee i Abidin 2022; Soriano i Gaw 2022; Cabalquinto i Soriano 2020; Zhang i Zhao 2020; Lange 2019; Marwick 2015), zwłaszcza w kontekście Filipińczyków – YouTube staje się miejscem, gdzie ich aktywność przejawia się najczęściej (Shtern i in. 2019; WeAreSocial 2019). Większość materiałów filipińscy influencerzy publikują w Polsce w języku Tagalog¹³, rzadko po angielsku, co wiąże się z wyborem konkretnej strategii dotarcia do grupy docelowej. Filipińska twórczość obfituje w wiele różnych form narracji, takich jak: Q&A¹⁴, monologi, wirtualne wycieczki, tutoriale¹⁵ lub livestreaming¹⁶. Filipińscy vlogerzy w Polsce często dzielą się z odbiorcami własnymi doświadczeniami związanymi z życiem codziennym, podróżami (zwłaszcza po krajach należących do strefy Schengen), nie szczędząc przy tym rekomendacji i porad związanych z funkcjonowaniem w nowej rzeczywistości. Ich kanały obserwuje od 400 do ponad 25 000 osób¹⁷.

O transnarodowym charakterze zjawiska świadczą sami filipińscy vlogerzy, których codzienność zależy od powiązań na Filipinach, w krajach wcześniejszej emigracji oraz w Polsce. Transnarodowy charakter ma również publiczność, której dedykowane są wideo, składająca się z osób zainteresowanych pracą w Polsce, pochodzących z różnych stron globu i przebywających poza krajami pochodzenia często przez dłuższy czas. Duża niepewność jutra uwidacznia tendencję do poszukiwania nowych, niezależnych od powiązań rodzinnych sieci pośrednictwa (Dalgas 2016: 204–205). W tym przypadku vlogerzy, właśnie jako osoby z dalszych kręgów znajomości stali się dostarczycielami kontaktów i wiedzy na temat możliwości migracyjnych do Polski. Jednym z tematów chętnie podejmowanych przez filipińskich vlogerów stały się kwestie związane z poszukiwaniem zatrudnienia na całym świecie. Vlogerzy na swoich indywidualnych kanałach dzielą się doświadczeniami związanymi z poszukiwaniem pracy, takimi jak potencjalne trudności czy poszczególne etapy (od rekrutacji po faktyczną pracę), stając się w ten sposób „nieoficjalnym pośrednikiem”¹⁸. Dzięki swojemu

¹³ Język urzędowy, którym według szacunków posługuje się ponad 90% populacji Filipin; zob. Schachter i Reid, 2018.

¹⁴ Skrót pochodzący od słów „pytania i odpowiedzi” polegającej na sesji składającej się z powyższych słów i ich wymianą między vlogerem a publicznością.

¹⁵ Film instruktażowy dotyczący poprawnego sposobu wykonania określonych czynności, np. w formie poradnika.

¹⁶ Transmisja na żywo.

¹⁷ Stan na 14.07.2023.

¹⁸ Podobnie jak Lee i Abidin (2022: 546) używam słowa "nieoficjalny" w artykule, w odniesieniu do pośrednictwa pracy i aktywności vlogera, ponieważ nie ma oficjalnej informacji o warunkach, na jakich się ono odbywa. Faktyczna mediacja nie jest także w pełni jasna dla oglądających i śledzących kanały YouTube; zob. Wanicka, 2023.

doświadczeniu i wskazówkom zyskują sympatię odbiorców, dla których wideo staje się cennym, bardziej zrozumiałym i darmowym źródłem wiedzy dotyczącym legalizacji zatrudnienia za granicą.

Rosnąca liczba różnego typu kanałów YouTube autorstwa filipińskich migrantów w Polsce jest źródłem wiedzy o początkowym etapie tworzenia się filipińskiej infrastruktury migracyjnej. Nowo powstająca vlogosfera jest przykładem elementu, który pojawił się w ramach rozwoju samej infrastruktury, który charakteryzuje funkcjonowanie jej różnych wymiarów.

3. Procedura badawcza

Zastosowałam jakościową metodę tematycznej analizy treści. W artykule analizuję vlog YouTube autorstwa filipińskiej migrantki – Tiny¹⁹, która na swoim kanale, dotyczącym życia w Polsce, udziela również porad potencjalnym pracownikom z Filipin i innych krajów zainteresowanym zatrudnieniem. Na pewnym etapie działalności vlogerka zadeklarowała, że jest jednocześnie zatrudniona w agencji pośrednictwa pracy. Jej kanał na YouTube wyróżnia się tym, że jest prowadzony niemal w całości w języku angielskim, a także tym, że otwarcie deklaruje ona współpracę z agencją pośrednictwa. Vlog Tiny przedstawia głównie informacje na temat jej stylu życia, codzienności w Polsce, pracy, ale także podróży i wielu innych doświadczeń, takich jak: wizyty w konsulacie lub urzędzie czy robienie zakupów. Kanał Tiny został wybrany z istniejącej vlogosfery przede wszystkim dlatego, że ilustrował, w jaki sposób różne wymiary infrastruktury migracyjnej przecinają się na vlogu oraz co może z tego skomplikowania wynikać dla odbiorców. Na wybór kanału wpłynął również fakt, że sprawdzając 10 najczęściej poruszanych przez Tinę tematów na kanale w dniu 9 marca 2022 roku, wszystkie wideo ściśle poruszały kwestie związane z jej zatrudnieniem w Polsce²⁰. Wśród tytułów najczęściej wyświetlanych znalazły się np: *Dzień z życia w pracy w polskiej fabryce czy Mój proces wizowy i podróż do Polski krok po kroku*.

Artykuł przedstawia rezultaty tematycznej analizy treści (Franzosi 2004: 550–551) 2000 komentarzy (dobrych z 4296 komentarzy) zakodowanych głównie jako pary składające się z pytań i odpowiedzi pod 10 wideo wybranymi do analizy oraz jednej transmisji wideo na żywo opublikowanych przez Tinę. W ramach analizy przyglądałam się także treści nagrań wideo i sposobie prezentowania informacji przez vlogerkę. Kanał Youtube Tiny powstał w maju 2020 roku. Najkrótsze wideo trwało około 4 minut, najdłuższe ponad 22. Analizie poddana została treść komentarzy w języku angielskim, również dlatego, że interesowało mnie czy wśród odbiorców Tiny znajdują się osoby spoza Filipin. Komentarze w języku angielskim zostały od razu przetłumaczone na

¹⁹ Imię zostało zmienione.

²⁰ Dostępne publicznie na dzień 09.03.2022.

język polski. Analizowałam także część komentarzy w tzw. Taglish²¹ charakterystycznym dla filipińskiej wspólnoty za granicą ze względu na możliwość zrozumienia ich treści (Cabalquinto i Soriano 2020: 6). W celu ilustracyjnym pozostawiłam je w pierwotnej wersji zamieszczając tłumaczenie na język polski w przypisie. Komentarze zostały przeanalizowane przy wykorzystaniu programu *YouTube Data Tools*.

Tematyczna analiza treści została przeprowadzona w okresie od marca do czerwca 2022 r. zgodnie z założeniami teorii ugruntowanej (Pidgeon i Henwood 2004). W ramach analizy treść komentarzy została odpowiednio przypisana do wyróżnionych kategorii wynikających z badania (Flick 2009: 323). Główne kategorie stworzone zostały na podstawie rodzaju informacji poszukiwanych przez migrantów (Cabalquinto i Soriano 2020: 6; Hirzalla i in. 2017: 142). Wśród nich wyróżniłam takie jak: AGENCJA, AMBASADA/KONSULAT, WIZA, POZWOLENIE NA PRACĘ, ŻYCIE CODZIENNE W POLSCE i PRACA. W pracy nad tekstem pojawiły się również pytania migrantów o potencjalną współpracę i wsparcie ze strony vlogerki w ich staraniach w podjęciu zatrudnienia w Polsce. Komentarze dodatkowo kodowałam używając następujących zwrotów: ASYSTA W UZYSKANIU ZATRUDNIENIA czy NAMIARY NA REKRUTERÓW. W celu zilustrowania transnarodowego charakteru pośrednictwa na vlogu YouTube, niektóre informacje wynikające z komentarzy (dotyczące np. deklarowanego miejsca przebywania i poszukiwania zatrudnienia) kodowałam jako: WYRAŻENIE CHĘCI PRZYJAZDU DO POLSKI. Interesowało mnie również, do jakiego stopnia osoby oglądające Tinę są zainteresowane uczciwością i oficjalnym statusem potencjalnego zatrudnienia, co kodowałam wykorzystując kategorię: SPRAWDZENIE WIARYGODNOŚCI (zatrudnienia). Ze względu na dużą wielkość próby komentarzy w trakcie analizy napotkałam również liczne informacje dodatkowe, takie jak: podziękowania za pomoc czy prośby o publikacje istotnych treści, ale też pytania matrymonialne, techniczne lub takie, które można by scharakteryzować jako spam²². Fragmenty wypowiedzi w formie cytatów pochodzących od vlogerki zostały w tekście pogrubione. Informacje zawarte w komentarzach od osób obserwujących sugerowały, jaki typ wiedzy, odnośnie do migracji zarobkowej do Polski, jest najbardziej interesujący dla migrantów z Filipin i innych krajów, innymi słowy – na co istnieje największy popyt. Prócz analizy komentarzy każdorazowo zapoznawałam się z treścią filmów wideo, ilustrujących dodatkowe wątki, które pozwalały na zrozumienie pełnego kontekstu treści komentarzy. Zapoznanie się z treścią wideo stanowiło jedynie dodatkowe wsparcie dla analizy właściwej (Flick 2009: 251), która miała umożliwić scharakteryzowanie roli, jaką vlogerka przyjmowała w ramach infrastruktury migracyjnej.

YouTube jako platforma działająca w ramach niesprecyzowanych i niejasnych zasad stał się również przestrzenią dla wielu wyzwania etycznych, z którymi mierzą

²¹ Używanie języka Tagalog i angielskiego w tym samym czasie przez Filipińczyków w trakcie jednej wypowiedzi, zob. *Taglish* [data dostępu: 20.06.2023].

²² Reklama rosyłana pocztą elektroniczną.

się badacze świata online (Patterson 2018; Morrow i Hawkins 2015). Kontrowersje budzi przede wszystkim prawo do wykorzystywania treści zamieszczanych na platformie. Zdecydowałam, że podzielam w tej kwestii poglądy Cabalquinto i Soriano 2020: 7; Patterson 2018: 4 czy Morrow 2015: 536–537, którzy treści zamieszczane na YouTube traktują jako treści publiczne i publikowane za uprzednią zgodą użytkowników. Analizowane materiały potraktowałam jedynie jako ilustracyjne źródło, które nie wymagało konieczności uzyskania wcześniejszej zgody jego twórcy. Zdając sobie sprawę, że anonimizacja w przypadku filipińskich vlogerów w Polsce jest trudna, ze względu na ich niewielką liczbę, a tym samym możliwość rozpoznania, starałam się prezentować analizowane treści w sposób możliwie nieidentyfikujący. Moim celem jest przyjrzenie się narracji prezentowanej w komentarzach, nie zaś identyfikacja jej autorów. Wobec czego vlogerce nadałam pseudonim, jak również przywołane komentarze obserwatorów zostały przeze mnie zaprezentowane anonimowo (Sayimer i Rebenda-Derman 2018: 22). Anonimizacji poddałam także wszelkie wskazania na prawdziwą vlogerkę, firmę, która ją zatrudniała, czy inne informacje wrażliwe, które mogłyby służyć identyfikacji. Ze względu na cel badania umyślnie pozostawiłam komentarze zawierające informację o zadeklarowanym miejscu przebywania podczas poszukiwania zatrudnienia, wskazujące na transnarodowy charakter zjawiska. Treść komentarzy pozbawiona została wskazań na ich autorów/autorki i przetłumaczona na język polski.

4. Vlog jako przykład wielowymiarowości infrastruktury migracyjnej – analiza wyników

Vlog jest przykładem tego, jak rozbudowują się transnarodowe sieci migracyjne, których istnienie jest ważne dla odniesienia sukcesu podczas wyjazdu. Kontakty społeczne, stanowiące podstawę wymiaru społecznego infrastruktury, coraz częściej nawiązywane są dzięki kontaktom z vlogerami poprzez ich kanały YouTube. Jest to widoczne przede wszystkim w ramach odpowiedzi udzielanych przez vlogerkę na pytania migrantów odwiedzających jej kanał. Wobec powyższego pierwszy wymiar infrastruktury – społeczny, znajduje odzwierciedlenie w kontaktach obserwujących i komentujących z vlogerką, bazujących na zadawaniu jej pytań dotyczących zwykłego funkcjonowania w nowym kraju i kwestii praktycznych, jak ogrzewanie mieszkań lub dostęp do Internetu. Komentujący mają też możliwość wchodzenia we wzajemne interakcje między sobą, często odpowiadając na pytania, na które Tina nie zdążyła lub nie udzieliła odpowiedzi, czy w celu wymiany uprzejmości i pozdrowień.

Kanał YouTube może być także przełomowym sposobem rekrutacji pracowników. Pomysł wykorzystania tej metody przez działające oficjalnie agencje rekrutacyjne wydaje się z ich perspektywy rozwiązaniem idealnie wpasowującym się w XXI wiek. W czasach, gdy migranci coraz częściej poszukują zatrudnienia przez Internet, fakt

stosowania tej metody wydaje się nadążaniem za globalnymi zmianami na świecie (Andrejuk 2022; Lee i Abidin 2022; Ayaydin 2020). Opisana w artykule strategia, polegająca na wykorzystaniu indywidualnych vlogerów do pracy w agencji rekrutacyjnej i promowaniu jej na obu kanałach (osobistym nieoficjalnym i agencyjnym – oficjalnym), wskazuje na komercyjny wymiar infrastruktury migracyjnej. Na przykładzie działalności Tyny spróbuję pokazać, w jaki sposób można badać wymiar komercyjny infrastruktury migracyjnej, o którym świadczą na przykład odpowiedzi na prośby o polecenia innych oficjalnych pośredników z agencji, w której vlogerka jest zatrudniona:

<p>– Cześć, czy jest tu jakiś Kenijczyk lub pośrednik w Polsce? Dziękuję za informację Tina.</p> <p>– Cześć, uprzejmie proszę o napisanie do niego w celu uzyskania dalszych szczegółów: [link do konta kolegi pośrednika na Facebooku].</p>	<p>– Hello any Kenyan or agent who is in Poland? Thanks Tina for the information.</p> <p>– Hi kindly message him for further details: [link].</p>
---	--

Oryginał w wersji angielskiej. Tłumaczenie polskie autorka.

czy deklaracja personalnej asysty vlogerki:

<p>– Dzień dobry Pani Tino, pozdrowienia z Nigerii. Bardzo się cieszę, że trafiłam na Pani kanał na YouTube. Natknęłam się na niego we właściwym czasie, kiedy tak bardzo potrzebuję informacji na temat pracy w Polsce, ponieważ planuję ubiegać się o pracę lub możliwość studiowania. Czy mogę porozmawiać z Tobą osobiście? Zasubskrybowałam kanał btw²³ 😊</p> <p>– Przesyłam uściski z Polski. Oczywiście, że możesz. Wystarczy wysłać wiadomość na moje konto na Facebooku. To samo imię – Tina [nazwisko]. Wielkie dzięki za subskrypcję.</p>	<p>– Hello Miss Tina, greetings from Nigeria. I'm really happy to come across your YouTube channel. I came across it at the right time when I so need information about working in Poland, because I'm planning on either applying for work or studies. Can I get to talk to you personally, please? I've subscribed btw 😊</p> <p>– Sending you my hugs from Poland with love. Sure you can. Just message my FB account. Same name – Tina [surname]. Thanks a lot for subscribing.</p>
--	---

Oryginał w wersji angielskiej. Tłumaczenie polskie autorka.

Sformułowanie „komercyjny” wskazuje na działania mające na celu osiągnięcie zysku. W przypadku poruszonym w artykule należy odnieść się do niego na dwa sposoby. Po pierwsze, mimo iż oglądanie wideo na YouTube jest darmowe, nie mamy jasności co do tego, czy Tina faktycznie nie czerpie ze swojej działalności dodatkowych korzyści finansowych (np. w ramach opłacania jej za rekrutację potencjalnych

²³ Skrót od angielskiego sformułowania “By The Way” używanego w celu wtrącenia nowego wątku podczas rozmowy, tłumaczony w języku polskim często jako „na marginesie” lub „przy okazji”.

pracowników dla firmy, która zatrudnia ją w rzeczywistości i którą vlogerka promuje na swoim indywidualnym kanale). Takie prawdopodobieństwo istnieje przede wszystkim dlatego, że Tina często udostępnia obserwowującym i komentującym kontakt (najczęściej za pomocą Facebooka) do siebie i innych pośredników zatrudnionych razem z nią w tej samej agencji. Warto mieć na uwadze, że im więcej Tina zyskuje odbiorców, tym więcej widzów zyskuje także agencja, która jest jej oficjalnym pracodawcą. Współcześnie przedsiębiorstwa, w tym również agencje pośrednictwa, starając się osiągnąć jak największe zyski są zmuszone do inwestowania, np. w reklamy promujące ich usługi. Vlog może stanowić element takiej reklamy przyczyniający się do zwiększenia zasięgu odbiorców agencji, którzy najpierw odwiedzają kanał Tyny, a następnie zachęceni w odpowiedni sposób zaczynają obserwować profil samej agencji. Powstała w ten sposób potrzeba „osoby trzeciej” – vlogerki wpisuje się w charakterystyczne dla współczesnych gospodarek maskowanie faktycznej sprzedaży jako doradztwa. Komercyjny wymiar infrastruktury migracyjnej niekoniecznie oznacza wyłącznie zysk finansowy. Po drugie, vlogerka może prowadzić kanał również ze względu na inne korzyści, takie jak sława i prestiż (Faist 2014: 50), co w przypadku Tyny jest równie prawdopodobną motywacją do działania, większego zaangażowania i nakładu pracy, ponieważ prowadzenie kanału rozwija jej reputację i widoczność. Powyższe niejasności sprawiają, że komercyjny wymiar infrastruktury migracyjnej na przykładzie vloga jest najbardziej zamaskowany.

Żabko i in. (2018) twierdzili, że ułatwienie migracji pociąga za sobą konieczność reagowania na zmiany w przepisach prawnych. Wymiar regulacyjny infrastruktury migracyjnej, kieruje naszą uwagę przede wszystkim na istniejące polityki, instytucje i dyskursy, które odnoszą się do operacyjnego procesu migracji. W dzisiejszych czasach to właśnie vlogerzy stali się podmiotami niepaństwowymi odpowiedzialnymi za informowanie o istniejących regulacjach prawnych i politycznych w kraju docelowym, ale także w kraju wyjazdu czy tranzytu. Odzwierciedla to rodzaj porad, jakich Tina udziela komentującym, jak na przykład:

<p>– Cześć siostrzo, wszystkie twoje filmy są takie przyjemne, mam jedno pytanie dotyczące [nazwa agencji zatrudniającej vlogerkę]: czy jest ona otwarta dla wszystkich narodowości, takich jak Pakistańczycy, ponieważ moja żona pochodzi z Filipin i oboje chcieliśmy złożyć wniosek, ale jesteśmy zdezorientowani, czy możemy natrafić na jakikolwiek problem z narodowością. Czy masz jakąś sugestię?</p> <p>– Dziękuję bracie. Nie ma żadnego problemu, ale musisz pamiętać, że decyzja o przyznaniu lub odrzuceniu wizy należy do Polskiego Konsulatu.</p>	<p>– Hi sister your all videos are so nice i have one question applying from [name of the agency] is it open for all nationalities like Pakistani as my wife is from the Philippines and we both wanted to apply just we are confused if any issues with nationality or any suggestion from you?</p> <p>– Thank u brother. They don't have any issue at all but you have to note that the decision to grant or reject the visa is with the Poland Consulate.</p>
---	---

Wreszcie, niektórzy vlogerzy starają się informować migrantów o możliwych zagrożeniach związanych z migracją zarobkową do Polski, co może wskazywać na to, że na vlogu pojawia się także wymiar humanitarny infrastruktury. Niektóre informacje udzielane przez vlogerów mogą uwypuklić problemy związane z wyzyskiem lub oszustwami, które przytrafiają się migrantom. Przesłanki takich działań znalazły się w analizowanych wideo, choć w znikomym stopniu. Tina stara się przedstawiać obserwującym jak najbardziej wiarygodne informacje na temat życia i zatrudnienia w Polsce. Jednak w przypadku podnoszonych przez śledzących jej kanał sytuacji wykorzystania pracowników przez agencje – ustosunkowuje się do nich zdawkowo, odmawiając dalszego komentowania lub wsparcia:

– Cześć sestro, zostałem oszukany przez polskiego pracodawcę. Czy możesz mi zorganizować jakąkolwiek pracę w Polsce, jeśli zostałem oszukany? Podaj mi więcej informacji.
– **Przykro mi to słyszeć, ale ja też nie organizuję pracy.**

– Hi sister I am cheated by my Poland employer. Can you arrange any work in Poland? Give more info pls.
– **Sorry to hear that and sorry but I don't arrange work either.**

Oryginał w wersji angielskiej. Tłumaczenie polskie autorka.

Wymiar humanitarny na vlogu przejawia się także (choć również niezwykle rzadko) w ramach pojawiających się od czasu do czasu komentarzy ostrzegających. Pod jednym z wideo przedstawiającym dzień z pracy w fabryce Tiny od wstania z łóżka aż do powrotu po 12 godzinnej zmianie do domu, osoba komentująca zwróciła uwagę m.in. na przekraczanie ustawowej podczas pracy zmianowej liczby godzin czy próby obchodzenia przez jej pracodawcę polskiego prawa pracy, jak w przykładzie poniżej:

– Bardzo przykro jest mi to oglądać. Musisz wiedzieć, że w Polsce istnieje agencja rządowa o nazwie Państwowa Inspekcja Pracy, a to co dzieje się w Twojej firmie jest nielegalne. Pamiętaj, że w polskim prawie, nawet jeśli masz tylko umowę zlecenie, a pracujesz w konkretnych godzinach, miejscu i pod nadzorem pracodawcy, to taka umowa nadal jest tzw. umową o pracę i Państwowa Inspekcja Pracy ma obowiązek skontrolować taką firmę nawet po anonimowym zgłoszeniu.

– I am very sorry to watch this. You need to know that there is a government agency in Poland called the National Labor Inspectorate, and what is happening in your company is illegal. Remember that in Polish law, even if you only have a contract of mandate, and you work in hours, place, and under the supervision of your employer, such a contract is still the so-called employment contract, and the National Labor Inspectorate is obliged to inspect such a company even after an anonymous notification.

Oryginał w wersji angielskiej. Tłumaczenie polskie autorka.

Odpowiedź Tiny na tę uwagę wydaje się jednak w pewien sposób tłumaczyć pracodawcę, który miał podążać za wolą swoich pracowników, którzy z chęcią decydują się na pracę w ramach nadgodzin:

– Cześć. Dziękuję za troskę. Zauważ jednak, że nasza praca od 2 miesięcy została już zredukowana do 9 godzin... nie pracujemy już tak długo, a nadgodziny nie były obowiązkowe... to była nasza wolna wola i podobało nam się to.

– Hi. Thanks for the concern. Please note though that our work since the past 2 months has already reduced to 9 hrs... we no longer work long hours anymore and overtime was not mandatory... it was our own free will and we enjoyed it.

Oryginał w wersji angielskiej. Tłumaczenie polskie autorka.

Należy podkreślić, że Tina rzadko ustosunkowuje się jednak do tego typu komentarzy, co może wiązać się z faktem, że takie informacje nie służą promowaniu agencji, która ją zatrudnia, jak również podważają wiarygodność jej samej jako vlogerki szczerze zainteresowanej wyłącznie dobrem swoich odbiorców.

Ze względów oczywistych należy rozpatrywać vloga w wymiarze technologicznym infrastruktury migracyjnej. Nawiązywanie kontaktów społecznych przez Internet za pomocą rozwiązań technologicznych – takich jak kanał YouTube, stało się popularną metodą poszukiwania pracy na całym świecie.

Widocznym i istotnym wnioskiem z analizy jest stopniowe rozmywanie się różnienia między wymiarem społecznym/humanitarnym a komercyjnym infrastruktury, co wynika ze zróżnicowania motywacji vlogerki. Zostało zasygnalizowane, że Tina, nie do wszystkich kwestii odnosi się jednakowo i sama decyduje o porządku i ważności spraw, o których skłonna jest dyskutować lub na temat których chce udzielać rad. Kwestie niebudzące kontrowersji lub uważane za mało problematyczne, takie jak sposób życia w Polsce czy procedura legalizacji pobytu nie stanowią dla niej problemu, podczas gdy pytania dotyczące możliwych nadużyć ze strony pośredników lub inne naruszenia dóbr osobistych spotykają się z nieudolnym tłumaczeniem, ucinaniem tematu lub nawet ignorowaniem pytań. Jednocześnie społeczne motywacje Tiny sprawiają, że staje się ona pośredniczką, ale też doradczynią. Wynika to przede wszystkim ze sposobu, w jaki zwracają się do niej komentujący. Jej postać – mimo iż poruszająca się w przestrzeni online, w pewien sposób wykreowana i częściowo anonimowa, stała się możliwa do ulokowania w polu interesów. Działalność Tiny dotyka obszarów z zakresu różnych wymiarów infrastruktury migracyjnej, a sama vlogerka musi stale między nimi nawigować odpowiadając na potrzeby migrantów obserwujących jej kanał YouTube.

5. Inwolucja infrastrukturalna – istniejące wsparcie, a rosnące potrzeby migrantów

Infrastruktura migracyjna jest szczególnie widoczna w Azji. Rządy wielu krajów, zwłaszcza Malezji, Indonezji czy Filipin koncentrują się na organizacji i szczególnym promowaniu migracji zarobkowej, wobec czego to przede wszystkim w tym rejonie

świata migracja rozwinęła się na dużą skalę przy jednocześnie rosnącej i coraz bardziej skomplikowanej kontroli (Xiang i Lindquist 2014: 124–125; Lindquist 2012: 72–73). Pomimo istniejących na Filipinach rozwiązań ułatwiających bezpieczną migrację, poszukiwanie szczegółowych nieoficjalnych informacji na temat zatrudnienia na vlogach YouTube ma coraz większy popyt wśród odbiorców. Podczas gdy państwo filipińskie coraz aktywniej rozwija własne elementy infrastruktury migracyjnej, czego przykładem jest działalność wspomnianej POEA, filipińscy pracownicy często postrzegają jej funkcjonowanie bardziej jako tworzenie biurokratycznych przeszkód, niż faktyczne udzielanie realnej pomocy. Sam proces stał się przez nią nie tylko bardziej kosztowny, ale trudniejszy do przejścia (Gonzales 2011). Z punktu widzenia agencji pośrednictwa, które stają się coraz bardziej istotnymi aktorami infrastruktury migracyjnej – deregulacja skomplikowanej branży rekrutacyjnej byłaby najlepszą formą zwiększenia możliwości zatrudnienia Filipinczyków za granicą (Iredale 2005: 7). Mimo iż filipiński pomysł powołania POEA miał na celu usprawnienie zarządzania migracją międzynarodową, paradoksalnie jeszcze bardziej ją skomplikował. Istnienie agencji rządowej zarządzającej migracją jest jednak jedynie wstępem do inwolucji infrastrukturalnej, która jest wynikiem nowo wyprodukowanych elementów infrastruktury, po których Filipinczyki muszą jakoś się poruszać. Kontakty z vlogerką stanowią kolejny przykład ilustracyjny.

Pytania zadawane Tinie wynikające z zaproponowanych kategorii analitycznych dotyczą wielu różnych kwestii i cechują się różnym stopniem skomplikowania, odzwierciedlając przy tym wielowymiarowość infrastruktury migracyjnej. Jedne z najpilniejszych potrzeb dotyczą kwestii formalnych związanych z migracją zarobkową do Polski. Ich pojawienie się sugeruje, że informacje na temat zatrudnienia za granicą, mimo iż leżące w kompetencjach specjalnie powołanych do tego instytucji, nie są należycie i zrozumiale dystrybuowane globalnie. Szczegółowe pytania w komentarzach dotyczą wiz. Migranci chcą się dowiedzieć, jak długo wniosek jest rozpatrywany i jak wygląda procedura ich uzyskania²⁴. Komentujących interesują także kwestie związane z życiem codziennym w Polsce dotyczące: kosztów utrzymania (w tym wysokości podatków), wynajmu mieszkania, ubezpieczenia zdrowotnego czy Internetu. Dla niektórych obserwujących istotne jest również, jakimi językami będą mogli się porozumieć, ile mogą zarobić i jak wygląda procedura sprowadzenia rodziny. Na prośbę komentujących Tina porównuje warunki życia i zatrudnienia, jakie ma w Polsce a jakie miała mieszkając jeszcze na Filipinach lub Bliskim Wschodzie. Sporadycznie obserwujący pytają o niedogodności czy trudności, które mogą się im przytrafić podczas migracji. W jednym z wideo Tina uwrażliwia obserwujących zainteresowanych pracą w Polsce, że konsulaty mogą losowo zadawać im podchwytliwe pytania i podpowiada, jak się do nich przygotować. W innym – wyjaśnia różnicę między

²⁴ W jednym z wideo vlogerka ilustruje, w jaki dokładnie sposób dokumenty powinny być przekazywane pracownikom ambasady pod kątem ich ułożenia i sposobu wręczenia.

dochodem brutto a netto, którą agencje rekrutacyjne często przedstawiają w sposób rozmyty i niejasny. Podczas transmisji na żywo vloggerka radzi również, aby nie płacić agencjom od razu w całości wymaganej kwoty, ale najpierw przeprowadzić porządne rozeznanie. Tina zazwyczaj udziela informacji na podstawie własnych doświadczeń, w sytuacjach w których ich nie posiada, odnosi się też do standardowych praktyk, na temat których ma wiedzę.

Powyższe przykłady stanowią dowody na wzrost złożoności samej infrastruktury i jej różnych wymiarów. Przykładem inwolucji w tym zakresie jest sam fakt poszukiwania kontaktu poza oficjalnymi kanałami (np. w oficjalnych informacjach dystrybuowanych przez państwo) oraz rosnąca i dobrze zorganizowana społeczność, która funkcjonuje na zasadzie wymiany wideo i komentarzy z Tiną. Vloggerka dba o widzów, informując ich na swoim kanale YouTube (poprzez zakładkę: SPOŁECZNOŚĆ), kiedy pojawi się kolejne wideo lub transmisja na żywo. Tina nagrywa również filmy na prośbę komentujących:

<p>– Tina, czy możesz podzielić się swoją procedurą ubiegania się o wizę i doświadczeniem z rozmowy kwalifikacyjnej..????</p>	<p>– @Tina, sana po i-share mo rin visa application procedure at interview experience mo po..????</p>
---	---

Oryginał w wersji Taglish. Tłumaczenie polskie autorka.

Tina publikuje swoje treści przede wszystkim po angielsku, co spotyka się także z aprobatą osób, które ją oglądają i które dzięki temu mogą dowiedzieć się więcej o pracy w Polsce nie będąc Filipińczykami:

<p>– Czekałem na twój film z niecierpliwością. Jedna sugestia – proszę, przesyłaj wideo raz w tygodniu, ponieważ wielu twoich rodaków przesyła filmy, ale nie w języku angielskim. – Zostało to odnotowane, bracie. Dzięki za sugestię i zrobię to.</p>	<p>– I was waiting for your video eagerly. One suggestion – please upload a video once in a week, bcos²⁵ many of your kabayan²⁶ upload videos but not in English language. – This is noted, brother. Thanks for the suggestion and I will do so.</p>
--	---

Oryginał w wersji angielskiej. Tłumaczenie polskie autorka.

Nastawienie na osiągnięcie swoich celów migracyjnych przez Filipiny (jak na przykład zwiększenie dochodu państwa z przekazów pieniężnych przesyłanych przez migrantów z powrotem do kraju) doprowadziło do intensywnej i zwiększonej kontroli i biurokratyzacji. Przykład stanowią obowiązkowe szkolenia, które trzeba odbyć przed wyjazdem z kraju czy konieczność wykonania specjalistycznych badań lekarskich. Jednocześnie nie umożliwiło to rozległego rozwoju infrastruktury migracyjnej (na

²⁵ Często wykorzystywany w przestrzeni online skrót od angielskiego słowa “because” – oznaczającego „ponieważ”.

²⁶ Zwrot w Tagalog oznaczający innych Filipińczyków – rodaków.

przykład w ramach poszerzenia zakresu kierunków docelowych migracji czy łatwiejszego i tańszego uzyskiwania informacji od oficjalnych i kompetentnych w tym zakresie instytucji publicznych).

Podsumowanie

Celem artykułu było pokazanie na podstawie tematycznej analizy treści komentarzy na kanale YouTube, że infrastruktura migracyjna stale się rozrasta. Vlog jest kolejnym elementem, który mimo iż pomaga poruszać się po różnych jej wymiarach, zwiększa jednocześnie jej złożoność.

Tekst ilustruje tezę, że infrastruktura migracyjna nie jest dziełem centralnego planu, ale jest stale nadbudowywana przez różne podmioty (np. vlogerów), co czyni ją coraz bardziej skomplikowaną dla jej podstawowych uczestników – migrantów. Analiza wykazała, że vlog pokazuje funkcjonowanie i przecinanie się różnych wymiarów scyfryzowanej infrastruktury migracyjnej. Społeczny (ze względu na nawiązywane i przejawiające się na nim rozbudowane sieci wsparcia informacyjnego, praktycznego i prawdopodobnie emocjonalnego); komercyjny (ze względu na możliwość nawiązania bezpośrednich kontaktów z oficjalnymi pośrednikami migracji dzięki wsparciu vlogerów); regulacyjny (poprzez udostępnianie informacji o istniejących regulacjach prawnych w kraju pochodzenia, tranzytu lub przeznaczenia przez mikro-influencerów na swoich kanałach); humanitarny (ze względu na próby uczulania na niebezpieczeństwa, wynikające z historii innych komentujących lub własnego doświadczenia) oraz technologiczny (umożliwiający powstanie globalnej sieci pośrednictwa i wsparcia online dzięki rozwiązaniom technologicznym, takim jak kanał YouTube). Potrzeby migrantów odwiedzających kanał Tiny i to, jak vlogerka na nie reaguje, wskazują, że podaż i popyt na kluczowe informacje dotyczące migracji i zatrudnienia są zbieżne. Wszystkie wymiary infrastruktury zostały zdigitalizowane, co wpływa na nowy, opisany w tekście kształt aktywności podejmowanych w ramach pośrednictwa pracy. Rosnące przestawienie się na obecność w sieci, poszukiwanie w Internecie informacji, wsparcia, ale też możliwości zarabiania pieniędzy czy rozpoznawalności stanowią przykłady super-cyfryzacji [super-digitalization] (Andrejuk 2022: 9), która dotyka współcześnie wielu aspektów życia migrantów.

Z pewnością vlog jest elementem infrastruktury, dzięki któremu wejście na polski rynek pracy staje się łatwiejsze, a sam vloger staje się ważnym aktorem poruszającym się w obrębie różnych wymiarów infrastruktury migracyjnej, zachęcającym i umożliwiającym podjęcie migracji zarobkowej. Przykład migrantów filipińskich – vlogerów i ich uwikłanie w nieoficjalne pośrednictwo pracy prowadzi do rozwoju poszczególnych wymiarów infrastruktury migracyjnej (i ich jeszcze większej złożoności). Jej rozwój i pojawienie się vlogerów, jako nieoficjalnych pośredników, nie stworzyły jednak nowych zdolności migracyjnych samych jednostek (Xiang i Lindquist 2014:143),

co jest przykładem inwolucji. Pomimo faktu, że informacje na temat rozwijających się państwowych reżimów migracyjnych stają się coraz bardziej powszechne dzięki szerokiemu dostępowi do Internetu, korzystanie przez migrantów z usług nieformalnych pośredników pozostało w wielu przypadkach nieuniknione (Lindquist 2012: 88). Przykładem, który o tym świadczy są coraz liczniejsze pytania komentatorów i obserwujących vlogi YouTube. Ich rosnące skomplikowanie wskazuje na próby radzenia sobie z rosnącą biurokracją międzynarodowej migracji zarobkowej.

Od kilku lat wiemy już sporo o infrastrukturze migracyjnej i o tym, czym zajmują się agencje rządowe, agencje rekrutacyjne czy nieformalni pośrednicy. Nie wiemy jednak jak w jej ramach funkcjonują mikro-influencerzy, np. vlogerzy. Wobec powyższego zadaniem artykułu było poszerzenie wiedzy na temat współczesnej infrastruktury migracyjnej i odpowiedź na pytania badawcze oparte na analizie vlogów YouTube, które należy uznać za ważny przykład jej funkcjonowania. Działalność migrantów-vlogerów zastępuje na pogłębioną analizę badaczy migracji w przyszłości.

Kluczowe ograniczenia związane z realizacją badań dotyczyły możliwości przeprowadzanie pogłębionej analizy. Ze względu na brak znajomości języka Tagalog w wystarczającym stopniu, do analizy wybrane zostały wyłącznie wszystkie komentarze w języku angielskim i wybrane przykłady w Taglish. Dodatkowe wyzwanie wiązało się z ograniczeniami wynikającymi z analizy treści zamieszczanych w Internecie, np. w sytuacji, gdy autor danego komentarza wskazał kraj, nie zawsze było do końca jasne, czy jest to kraj, z którego zamierza wyemigrować, czy np. kraj pochodzenia. Nie udało mi się również zidentyfikować innych cech komentujących, takich jak: płeć, wiek, obywatelstwo. Ograniczenia wiązały się również z tym, w jakim stopniu charakter vlogerki i cel prezentowanych przez nią treści należałoby uznać za wiarygodny, niecechujący się chęcią zdobycia korzyści finansowych. Analiza vloga ułatwia zrozumienie, jak działa współczesna infrastruktura migracyjna. Odniesienie do vloga jako kolejnego źródła informacji świadczy o inwolucji infrastrukturalnej (Xiang i Lindquist 2014). Kontakt migrantów z vlogerem może prowadzić do obniżenia kosztów migracji i dostarczyć wiarygodnych informacji (Lindquist 1993: 81), nawet jeśli jest to tylko strategia biznesowa zaplanowana przez vlogerów we współpracy z agencjami pośredniczącymi, ponieważ indywidualny vlog wspiera i wzmacnia ich działania oraz zasięgi, a także uwiarygodnia ich wizerunek. Istotnym współczesnym problemem, który tekst podkreśla, jest również rosnąca ufność i wiara w to, co nieformalne i niedowiedzione, ale budzące z różnych powodów większe zaufanie (Drażkiewicz 2023: 14–16). Tina i jej aktywność na YouTube odzwierciedla przede wszystkim problem braku zaufania lub niewystarczającego zaufania do instytucji publicznych, nasilający się zwłaszcza po wybuchu pandemii COVID-19. Pojawienie się vlogerki i wprzężenie jej w praktyki pośredników migracyjnych odzwierciedla kryzys wiedzy naukowej czy specjalistycznej, które muszą nieustannie podkreślać swoją rolę i dominującą pozycję nad teoriami spiskowymi czy wiedzą niezwerifikowaną, jednostkową (Drażkiewicz 2023: 13), dostępną zwłaszcza w Internecie.

Sytuacja ta dowodzi, że instytucje (w tym agencje rekrutacyjne) zdały sobie już sprawę, że kanał YouTube jest dobrym sposobem na potencjalne przyciągnięcie siły roboczej. Z pewnością temat powinien być kontynuowany i rozwijany w przyszłości. Nowym ważnym wątkiem byłoby przyjrzenie się, w jaki sposób kolejne platformy są wykorzystywane jako elementy infrastruktury migracyjnej (np. TikTok czy Kumu) i jakie inne sposoby prezentacji wideo są wykorzystywane przez różnych aktorów, np. agencje rekrutacyjne, instytucje publiczne, organizacje pozarządowe czy samych migrantów.

Bibliografia

- Abidin C., Brown M.L. (red.) (2018). *Microcelebrity around the Globe*. Bingley: Emerald Publishing Limited.
- Andrejuk K. (2022). *Pandemic transformations in migrant spaces: migrant entrepreneurship between super-digitalization and the new precarity*. *Population, Space and Place*, 28, e2564, 1–11.
- Ayaydin D.B. (2020). Found a nanny and lived happily ever after The representations of Filipino nannies on human resources agency websites in Turkey, w: Seiger F.K., Timmerman C., Salazar N. B. & Wets J. (red.), *Migration at Work: Aspirations, Imaginaries & Structures of Mobility* (5), Leuven: Leuven University Press, 171–190.
- Baas M. (red.). (2020). *The migration industry in Asia: brokerage, gender and precarity*. Singapore: Palgrave Macmillan.
- Cabalquinto E.C., Soriano C.R.R. (2020). 'Hey, I like Ur Videos. Super Relate!' *Locating Sisterhood in a Postcolonial Intimate Public on YouTube*. *Information Communication and Society*, 23(6), 892–907.
- Cranston S., Schapendonk J. & Spaan E. (2018). *New Directions in Exploring the Migration Industries: Introduction to Special Issue*. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(4), 543–557.
- Dalgas K.M. (2016). *Filipino Au Pairs on the Move: Navigating strong and weak ties in the search of future paths*. *Nordic Journal of Migration Research*, 6(4), 199–206.
- De Guzman M.R.T., Garcia A.S. (2018). From Bonds to Bridges and Back Again: Co-ethnic Ties and the Making of Filipino Community in Poland. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(3), 503–520.
- Departament of Migrant Workers, About-DMW, <https://www.dmw.gov.ph/about-dmw>, (data dostępu: 13.07.2023).
- Drażkiewicz, E. (2023). *Are You with Us or Against Us?: Studying Conflicts Over Conspiracy Theories and Overcoming the Great Conspiratorial Divide*. *Anthropology in Action*, 30(1), 12–23.
- Faist T. (2014). *Brokerage in Cross-Border Mobility: Social Mechanisms and the (Re)Production of Social Inequalities*. *Social Inclusion*, 2(4), 38–52.
- Feldman G. (2011). *The Migration Apparatus*. Palo Alto: Stanford University Press.
- Flick U. (2009). *An Introduction to Qualitative Research*. London, California, New Delhi, Singapore: SAGE.
- Franzosi R.P. (2004). Content Analysis, w: Hardy M.A., Bryman A. (red.), *Handbook of data analysis*, Los Angeles, London, Singapore, Washington DC: Sage Publications, 547–565.
- Fresnoza-Flot A. (2022). Relational Transnationalism of Filipino/Thai-Belgian Youths in Belgium. Mothers, Memories, Emotions and Social Entities, w: Le Gall J., Therrien C. & Geoffrion K. (red.), *Mixed Families in a Transnational World (1st ed.)*, London: Routledge, 29–47.

- Gammeltoft-Hansen T., Nyberg Sørensen N. (red.). (2013). *The Migration Industry and the Commercialization of International Migration*, Oxford: Routledge.
- Geertz C. (1963). *Agricultural Involution: The Process of Ecological Change in Indonesia*. Berkeley: University of California Press.
- Gonzales S.R.R. (2011). *Exit clearance: An OFW's nightmare*. Inquirer.net. <https://newsinfo.inquirer.net/21871/exit-clearance-an-ofw%E2%80%99s-nightmare>, (data dostępu: 20.10.202).
- Guevarra A.M. (2010). *Marketing Dreams, Manufacturing Heroes. The Transnational Labor Brokering of Filipino Workers*. New Brunswick, New Jersey & London: Rutgers University Press.
- Hacbang N., Jusay F. (2007). Filipino Migrant Workers in Europe: Organising Strategies, Agendas and Campaigns, w: Høgsholm M. F. (red.), *In de olde worlde: views of Filipino migrants in Europe*, Quezon City: Philippine Social Science Council, 110–135.
- Hernández-León R. (2013). Conceptualizing the migration industry, w: Gammeltoft-Hansen T., Nyberg Sørensen N. (red.), *The Migration Industry and the Commercialization of International Migration*. Oxford: Routledge, 24–44.
- Hirzalla F., Van Zoonen L. & Muller F. (2017). Islam Controversies and Humour: Responses to Comedic Vlogs on the YouTube Battlefield, w: Becking B., Korte A. M., Liere L. (red.), *Contesting Religious Identities: transformations, disseminations and mediations*. Leiden, The Netherlands: Brill, 136–155.
- Hjorth L., Horst H., Galloway A., & Bell G. (red.). (2017). *The Routledge Companion to Digital Ethnography*. New York & London: Routledge.
- Høgsholm M. F. (2007). *In de olde worlde: views of Filipino migrants in Europe*. Quezon City: Philippine Social Science Council.
- Ichimura, I. (2020). This Filipino App Is Now Number One in the App Store. Here's Everything You Need to Know About Kumu. *Esquiremag*, <https://www.esquiremag.ph/culture/tech/what-is-kumu-a00304-20201021>, (data dostępu: 31.07.2023).
- IOM (2021). COVID-19 impact assessment on returned Overseas Filipino Workers. International Organization for Migration. Manila., https://philippines.iom.int/sites/g/files/tmzbd1326/files/documents/COVID-19%20Impact%20Assessment%20on%20Returned%20Overseas%20Filipino%20Workers_1.pdf, (data dostępu: 02.10.2022).
- Iredale R. (2005). *Impact of Ratifying the 1990 UN Convention on the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Family: Case Studies of the Philippines and Sri Lanka*. Asia Pacific Migration Research Network, 15, 1–55.
- Jayadeva S. (2023). 'Study-abroad Influencers' and Insider Knowledge: How New Forms of Study-abroad Expertise on Social Media Mediate Student Mobility from India to Germany. *Mobilities*, 1–17.
- Kay C., Pastor L. (2020). *Sentiment Analysis on Synchronous Online Delivery of Instruction due to Extreme Community Quarantine in the Philippines Caused by COVID-19 Pandemic*. *Asian Journal of Multidisciplinary Studies*, 3(1), 1–6.
- Kindler M., Szulecka M. (2022). *Messy Arrangements? A Social Networks Perspective on Migrant Labour Brokerage. The Case of Ukrainian Migration to Poland*. *Polish Sociological Review*, (4), 457–484.
- Lange P. G. (2019). *Thanks for Watching! An Anthropological Study of Video Sharing on YouTube*. Colorado: University Press of Colorado.

- Latham-Sprinkle J., David F.M., Bryant K. & Larsen J.J. (2019). *Migrants and their Vulnerability to Human Trafficking, Modern Slavery and Forced Labour*. IOM Publications. https://publications.iom.int/system/files/pdf/migrants_and_their_vulnerability.pdf, (data dostępu: 25.11.2022).
- Lee J., Abidin C. (2022). *Oegugin Influencers and Popnationalism Through Government Campaigns: Regulating Foreign-Nationals in the South Korean YouTube Ecology*. *Policy & Internet*, 14, 541–557.
- Lisci A. (2022). Filipinos spend the most time online and on social media at almost 11 hours per day—study. *Philstar Life*. <https://philstarlife.com/geeky/844848-sortlist-social-media-filipinos-study>, (data dostępu: 18.04.2023).
- Lin W., Lindquist J., Xiang B. & Yeoh B.S.A. (2017). *Migration Infrastructures and the Production of Migrant Mobilities*. *Mobilities*, 12(2), 167–174.
- Lindquist, B. A. (1993). *Migration Networks: A Case Study in the Philippines*. *Asian and Pacific Migration Journal*, 2(1), 75–104.
- Lindquist J. (2012). *The Elementary School Teacher, the Thug and His Grandmother: Informal Brokers and Transnational Migration from Indonesia*. *Pacific Affairs*, 85(1), 69–89.
- Lindquist J., Xiang B., Yeoh, B.S.A. (2012). *Introduction: Opening the Black Box of Migration: Brokers, the Organization of Transnational Mobility and the Changing Political Economy in Asia*. *Pacific Affairs*, 85(1), 7–19.
- Madianou M. (2017). “Doing Family” at a Distance: Transnational Family Practices in Polymedia Environments, w: Hjorth L., Horst H., Galloway A. & Bell G. (red.), *The Routledge Companion to Digital Ethnography*. New York & London: Routledge, 102–111.
- Madianou M., Miller D. (2013). Polymedia: Towards a new theory of digital media in interpersonal communication. *International Journal of Cultural Studies*, 16(2), 169–187.
- Marwick, A. E. (2015). You May Know Me from YouTube: (Micro-)Celebrity in Social Media, w: Marshall P. D., Redmond S. (red.). *Companion to Celebrity*. Hoboken, New Jersey: Wiley-Blackwell, 333–350.
- Matuszczyk K., Salamońska J. & Brzozowska A. (2022). *Infrastruktura delegowania pracowników: przykład transgranicznego sektora opieki domowej*. *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*, 3(185), 15–40.
- McCullum D., Findlay A. (2017). *Oiling the wheels? Flexible Labour Markets and the Migration Industry*. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(4), 558–574.
- Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, Departament rynku pracy MRIPS, *Zezwolenia na pracę cudzoziemców*. <https://psz.praca.gov.pl/-/8180075-zezwolenia-na-prace-cudzoziemcow>, (data dostępu: 10.07.2023).
- Morrow O., Hawkins R. & Kern L. (2015). *Feminist Research in Online Spaces*. *Gender, Place and Culture*, 22(4), 526–543.
- Nadeau K. (2008). *The history of the Philippines*. Westport, Connecticut, London: Greenwood Press.
- Ortiga Y. Y. (2020). *Shifting Employabilities: Skilling Migrants in the Nation of Emigration*. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 47(10), 2270–2287.
- Patterson A. N. (2018). *YouTube Generated Video Clips as Qualitative Research Data: One Researcher’s Reflections on the Process*. *Qualitative Inquiry*, 24(10), 759–767.
- Patzer H. (2017). *Napotkanie przedtekstowego. Budowanie wiedzy etnograficznej o migranckich światach troski*. *Teksty Drugie*, 1, 111–126.
- Pidgeon N., Henwood K. (2004). Grounded Theory, w: Hardy M.A., Bryman A. (red.), *Handbook of data analysis*, Los Angeles, London, Singapore, Washington DC: Sage, 624–648.

- Sayimer I., Rebenda-Derman M. (2019). Hate Speech Against Syrian Refugees on Youtube: Polish and Turkish User's Comments, w: Aydemir L. (red.). *Migration, Politics, Violence and Women's Studies*, Hamburg: Verlag Dr. Kovač GmbH, 219–237.
- Schachter P., Reid L. A. (2018). Tagalog, w: Comrie B. (red.), *The World's Major Languages (3rd ed.)*, London: Routledge.
- Shtern J., Hill S., & Chan D. (2019). *Social Media Influence: Performative Authenticity and the Relational Work of Audience Commodification in the Philippines*. *International Journal of Communication* (13), 1939–1958.
- Sigona N., Kat J., Kuznetsova I. (2021). *Migration Infrastructures and the Production of Migrants' Irregularity in Japan and the United Kingdom*. *Comparative Migration Studies*, 9(1), 1–19.
- Soriano C. R. R., Gaw F. (2022). *Platforms, Alternative Influence, and Networked Political Brokerage on YouTube*. *Convergence*, 28(3), 781–803.
- Taglish, <https://www.collinsdictionary.com/submission/2117/Taglish>, (data dostępu: 20.06.2023).
- Wanicka O. (2023). *Vlogger – The Migration Broker as a Moral Category*. *MoLab Inventory of Mobilities and Socioeconomic Changes*. Max Planck Institute for Social Anthropology.
- WeAreSocial. (2019). *Global 2019: Global Internet use accelerates*. <https://wearesocial.com/blog/2019/01/digital-2019-global-internet-use-accelerates>, (data dostępu: 18.10.2022).
- Wee K., Goh C., & Yeoh B. S. A. (2020). *Translating People and Policy: The Role of Maid Agents in Brokering between Employers and Migrant Domestic Workers in Singapore's Migration Industry*. *International Migration Review*, 54(4), 992–1015.
- World Bank (2021). *Philippine Economic Update*, December 2021, <https://elibrary.worldbank.org/doi/pdf/10.1596/36874>, (data dostępu: 22.11.2022).
- Xiang B., Allen W. B., Khosravi S., Kringelbach H., Ortiga Y. Y., Liao K. A. S., Cuéllar J. E., Momen L., Deshingkar P. & Naik M. (2022). *Shock Mobilities During Moments of Acute Uncertainty, Geopolitics*, 28(4), 1632–1657.
- Xiang B., Lindquist J. (2014). *Migration Infrastructure*. *International Migration Review*, 48(1), 122–148.
- Yea S. (2015). Rethinking Remittances through Emotion: Filipina Migrant Labourers in Singapore and Transnational Families Undone, w: Hoang L. A., Yeoh B.S.A. (red.), *Transnational Labour Migration, Remittances and the Changing Family in Asia*. *Anthropology, Change and Development Series*, London: Palgrave Macmillan, 257–282.
- Žabko O., Aasland A. & Endresen S. B. (2018). *Facilitating Labour Migration From Latvia: Strategies of Various Categories of Intermediaries*, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(4), 575–591.
- Zhang L. T., Zhao S. (2020). *Diaspora Micro-influencers and COVID-19 Communication on Social Media: The case of Chinese-speaking YouTube Vloggers*. *Multilingua*, 39(5), 553–563.